

SPOLOČENSKOVEDNÝ VÝSKUM V SAV A PRAX VÝSTAVBY ROZVINUTEJ SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

VLADIMÍR CIRBES, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Rozvoj spoločenských vied po XV. zjazde KSČ vyznačuje sa aj na pracoviskách Slovenskej akadémie vied dvoma základnými tendenciami:

po prvé, ďalším prehlbovaním orientácie výskumu na riešenie aktuálnych teoretických otázok výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti v Československu, na užšie spojenie spoločenskovedného výskumu s potrebami revolučnej praxe vôbec;

po druhé, orientáciou na zvyšovanie kvality a efektívnosti výskumu. Obe tieto tendencie majú už v súčasnosti a budú mať tým viac v budúcnosti kľúčový význam, sú trvale organicky zviazané s poslaním a úlohami marxisticko-leninských spoločenských vied, a preto ich praktická realizácia vyžaduje každodennú sústredenú starostlivosť.

Komunistická strana Československa, vychádzajúc z *Poučenia z krízového vývoja* a z rastúceho významu spoločenských vied v procese výstavby socialistickej spoločnosti, venuje po XIV. zjazde KSČ situácii v spoločenských vedách sústavnú a osobitnú pozornosť.

Významným krokom k realizácii záverov XV. zjazdu KSČ pre oblasť spoločenskovedného výskumu sa stal dokument schválený Predsedníctvom ÚV KSČ 17. júla *Jednotný program spoločenských vied po XV. zjazde KSČ*. Program, ako je známe, určuje priority základného spoločenskovedného výskumu v tejto päťročnici so zreteľom na prípravu expertíz a iných materiálov k XVI. zjazdu KSČ. Tým, že program koncentruje sily a prostriedky spoločenskovedných inštitúcií ČSSR, že smeruje k prehlbovaniu spolupráce s vedeckými inštitúciami socialistických krajín, že zakladá tendencie pre medziodborový výskum a ráta s uskuutočnením štruktúrnych zmien v riadení spoločenskovedného výskumu so zreteľom na prehlbenie vedúcej úlohy strany, významne prispieva k vytváraniu predpokladov pre zvyšovanie kvality a efektívnosti spoločenskovedného výskumu.

V plnení úloh zakotvených v *Jednotnom programe* dosiahli spoločenskovedné pracoviská SAV v roku 1978 prvé konkrétne výsledky. Ukončila a publikovala sa kolektívna syntéza *Socialistické Slovensko*, ktorá je výsledkom spolupráce väčšiny pracovísk SAV, Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSS a niektorých ďalších výskumných inštitúcií a predstavuje prvý pokus využiť prednosti komplexného interdisciplinárneho výskumu. Odovzdala sa do tlače monografia *Desať rokov československej federácie*, na ktorej spolupracoval Ústav štátu a práva SAV. Ekonomický ústav SAV ukončil práce na spoločnej sovietsko-československej monografii *Efektívnosť spoločenskej výroby* a odovzdal ju do tlače. Do záverečného štádia sa dostalo aj rozpracovanie expertíz *Faktory dlhodobého ekonomického rozvoja Slovenska v rámci ekonomiky ČSSR* (Ekonomický ústav SAV), *Perspektívy vývoja sociálnej štruktúry spoločnosti v ČSSR* (Ústav filozofie a sociológie SAV), štúdie k medzinárodnej monografii *Kríza buržoáznej politickej ekonómie* (Ekonomický ústav SAV) a ďalšie. Je prirodzené, že orientácia pracovísk na plnenie náročných úloh *Jednotného programu* prináša viaceré problémy a ťažkosti, ktoré si treba včas uvedomiť a iniciatívne riešiť. Rozsah a náročnosť úloh *Jednotného programu*, relatívne krátke časové termíny nie sú vždy v súlade s objemom výskumnej kapacity jednotlivých pracovísk; táto skutočnosť vyžaduje zvýšené pracovné vypätie. Včas treba čeliť aj nebezpečenstvu, že úlohy sa budú plniť na úkor kvality výstupných prác. V niektorých prípadoch nie je dostatočne účinná vzájomná väzba a živý pracovný kontakt medzi hlavnými pracoviskami *Jednotného programu* a spolupracujúcimi pracoviskami. Je nesporne otázkou dlhšieho obdobia vytvoriť primerané, objektívne podmienky pre orientáciu vedeckovýskumnej činnosti v duchu *Jednotného programu* (rozšírenie vedeckovýskumnej kapacity pracovísk, zvýšenie kvalifikačnej úrovne kádrov, zdokonalenie procesu tvorby vedeckovýskumného plánu na centrálnej úrovni atď.). Súčasne však sme povinní iniciatívne využiť naše vlastné možnosti pre pozitívne riešenie vyskytujúcich sa, resp. novovznikajúcich problémov; spočívajú v každodennej konkrétnej politicko-výchovnej práci zodpovedných pracovníkov v radoch výskumných kolektívov, vo zvyšovaní úrovne riadenia a organizácie práce, v zlepšení koordinácie výskumov, v zabezpečení priebežnej kontroly plnenia výskumných úloh, vysokej úrovne priebežných a záverečných oponentúr jednotlivých výstupov výskumu. Rozhodujúcim je politický prístup k plneniu úloh *Jednotného programu*; aj tu platí, že nové sa rodí jedine v zápase so starým, že uplatňovanie náročnejších úloh a s tým spojených progresívnejších foriem a metód výskumnej práce neprebíha samočinne, hladko, bez problémov a ťažkostí; aj tu platí, že sa nikdy nemožno uspokojovať s dosiahnutým stavom, ak chceme držať krok s dynamickým rozvojom potrieb našej spoločnosti a byť na úrovni marxisticko-leninského spoločenskovedného poznania v spoločenstve socialistických krajín.

Je žiadúce vrátiť sa k otázke spojenia spoločenských vied so životom, s praxou socialistickej výstavby, hoci by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že už je všetko jasné. V skutočnosti sa ešte stále u niektorých našich pracovníkov stretávame s formálnym alebo skresleným, jednostranným a teda nesprávnym chápaním vzájomného vzťahu medzi kritériami praktickej a teoretickej závažnosti vedeckých problémov. Umelo sa konštruuje rozpor medzi základným a aplikovaným výskumom; v požiadavke aktuálnosti sa vidí nebezpečenstvo znižovania nárokov na úroveň teoretického poznania; praktické aspekty riešenia vedeckých problémov sa fakticky vylučujú z rámca poslania základného výskumu a pod.

So všetkou rozhodnosťou treba zdôrazniť, že bez upevňovania spojenia spoločenských vied so životom, s praxou socialistickej výstavby, bez toho, aby spoločenské vedy riešili životne dôležité otázky, nielenže nemožno zvyšovať ich autoritu, ich efektívnosť, ale že súčasne nemožno očakávať plodné rozpracúvanie ani tých najvšeobecnejších teoretických problémov. Hlboké pochopenie objektívnych potrieb spoločenského rozvoja pri formulovaní a riešení vedeckých problémov je nevyhnutnou podmienkou plodného rozvoja spoločenskej teórie, podmienkou jej schopnosti rozvíjať, obohacovať svetonázorový a metodologický základ reálnej materiálnej i duchovnej činnosti ľudí.

Aké sú základné funkcie marxisticko-leninských spoločenských vied z hľadiska stranického princípu jednoty teórie a praxe?

Ich prvou základnou funkciou je rozvíjať a teoreticky vyjadrovať poznanie zákonitostí zrodu a rozvoja komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Bezprostredne v súčasnej etape ide o riešenie komplexu teoretických problémov, súvisiacich s vypracovaním ucelenej koncepcie rozvinutej socialistickej spoločnosti. A tu treba zdôrazniť, že rozvinutá socialistická spoločnosť predstavuje jednak zákonitú etapu rozvoja samého socializmu, jednak — vzhľadom na to, že socializmus je nižšou fázou formovania komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie — predstavuje aj zákonitú etapu vytvárania tejto formácie. Preto marxistické skúmanie aktuálnych ekonomických, sociálnych, politických, ideologických, kultúrnych problémov rozvinutej socialistickej spoločnosti musí brať dialektiku formovania komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie bezpodmienečne do úvahy. Potom je však zrejmé, že skúmanie aktuálnych problémov súvisiacich s etapou výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti nevyhnutne zahŕňa aj odhaľovanie perspektívnych tendencií, zákonitostí prechodu ku komunistickej spoločnosti.

Druhou základnou funkciou spoločenských vied je rozpracúvať pre vedúce orgány strany a štátu odporúčania a návrhy napomáhajúce riešenie aktuálnych problémov ekonomického a sociálneho vývoja, otázok štátnej a kultúrnej výstavby, medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky atď. Základnou podmienkou, hlavným atribútom či kritériom

marxisticko-leninského charakteru spoločenských vied je ich aktívna účasť na revolučnom pretváraní sveta, na urýchlňovaní spoločenského pokroku; práve v tom je ohromná prednosť marxisticko-leninských spoločenských vied, ich historická prevaha. Vychádzajúc z uvedenej základnej funkcie, pokladáme za potrebné hlbšie sa zamyslieť nad tým, ako zdokonaľiť mechanizmus odovzdávania výstupov nášho spoločenskovedného výskumu do jednotlivých sfér spoločenskej praxe, ako urýchlíť cyklus veda—výskum—využitie.

Tretou základnou funkciou spoločenských vied je rozvíjať teoretický obsah socialistickej ideológie, rozpracúvať vedecké základy sociálno-politických a etických názorov, socialistického presvedčenia a v súvislosti s tým rozvíjať kritiku buržoázných a revizionistických ideologických koncepcií. Plnenie tejto funkcie je nerozlučne zviazané s vnútorným, imanentným rozvojom spoločenskovedného poznania, s upresňovaním, obohacovaním, rozvíjaním obsahu celého radu kategórií spoločenských vied, s rozvíjaním ich teoretického systému na základe analýzy a zovšeobecňovania nahromadených skúseností revolučnej praxe i dôsledkov prudkého rozvoja modernej vedy a techniky.

Všetky uvedené základné funkcie marxisticko-leninských spoločenských vied musíme mať pri koncipovaní smerov ich rozvoja i pri formulovaní konkrétnych úloh výskumu na zreteli.

Z uvedeného vyplýva, že požiadavka aktuálnosti spoločenskovedného výskumu nemá nič spoločné s pragmatickým chápaním funkcie spoločenských vied, s redukovaním ich poslania na púhe komentovanie prebiehajúcej spoločensko-politickej praxe, či s akýmsi úzkoprým, administratívnym predpisovaním výskumných úloh. Jediné, čo máme predpísané — ak už použiť tento termín — je požiadavka rozvíjať spoločenskovedné poznanie v tesnom spojení s objektívnou, dynamicky sa rozvíjajúcou sociálnou realitou, chápať ju nie ako objekt ilustrácií, ale ako hybnú silu, ktorá jedine môže posúvať výskumné myslenie k nastolovaniu a riešeniu nových problémov. Po druhé požiadavka, aby svetonázorovým a metodologickým základom teoretického myslenia v spoločenských vedách bol marxizmus-leninizmus. Tó sú však požiadavky, s ktorými bytostne súvisí tak vlastný rozvoj spoločenských vied, ako aj ich aktívny vplyv na procesy spoločenského rozvoja.

Problematika komplexných, interdisciplinárnych výskumov v spoločenských vedách nás právom výsostne zaujíma a intenzívne zamestnáva, pretože nerozlučne súvisí s vnútornými súvislosťami procesu zvyšovania efektívnosti a kvality spoločenskovedného výskumu, s rozsahom a úrovňou jeho teoretického prínosu pre rôzne oblasti spoločenskej praxe. Zatiaľ po pravde treba konštatovať, že sme v uplatňovaní orientácie na komplexné, interdisciplinárne výskumy v podstate na začiatku; sú-

časne si čoraz väčšia časť vedeckých pracovníkov na základe vlastných skúseností uvedomuje nevyhnutnosť a nástojčivosť tejto orientácie. Zreteľne sa to prejavilo i počas priebežných oponentúr úloh štátneho plánu základného výskumu a osobitne aj pri celoštátnom prerokúvaní súčasnej situácie v plnení úloh *Jednotného programu spoločenských vied*.

Z akých základných objektívnych príčin vyplýva požiadavka, aby naše marxisticko-leninské spoločenské vedy zamerali svoju pozornosť na komplexné spracúvanie vedeckých problémov?

Sú to, po prvé, zákonitosti výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti. Máme na mysli to, že v procese výstavby rozvinutého socializmu sa prehlbuje proporcionálnosť rozvoja jednotlivých oblastí spoločenského systému, rozširuje a prehlbuje sa vzájomná spätosť ekonomiky, politiky a ideológie, upevňujú sa vzájomné súvislosti medzi objektívnymi zákonitosťami a činnosťou subjektívneho faktora. To vyžaduje, aby sme pri skúmaní socialistického spoločenského vývoja čoraz viac prihliadali na celistosť tohto vývoja.

Po druhé, zákonitosti rozvoja svetovej socialistickej sústavy a svetového revolučného procesu vôbec. Máme na mysli také významné progresívne stránky tohto vývoja, ako je prehlbovanie medzinárodnej socialistickej integrácie, postupujúcu internacionalizáciu všetkých stránok spoločenského života socialistických krajín, rast historickej úlohy socializmu, rast jeho vplyvu na medzinárodný vývoj. Skúsenosti, ktoré získali komunistické strany socialistických krajín pri budovaní novej spoločnosti i skúsenosti medzinárodného robotníckeho a komunistického hnutia vyžadujú komplexný rozbor a širokú medzinárodnú vedeckú spoluprácu, aby nové teoretické poznatky mohli účinne prispievať k riešeniu problémov ďalšieho dynamického a efektívneho rozvoja revolučného komunistického hnutia.

Po tretie, zákonitosti ideologického boja dvoch svetových spoločenských sústav, boja socialistickej ideológie s ideológiou imperialistickej buržoázie. Ideologický zápas medzi socializmom a imperialismom sa v poslednom období nielen značne priostril, ale stal sa oveľa zložitejším a komplexnejším. Imperialistická buržoázia prikladá ideologickému boju strategický význam a tomuto hľadisku prispôsobuje plánovanie, obsah, formy i metódy svojej ideovej diverzie voči socialistickým krajinám a medzinárodnému komunistickému hnutiu; pre svoje ideologické zámery využíva čoraz širší ľudský i materiálno-technický potenciál. Je to reakcia na rastúcu silu svetového socializmu, na vzrast jeho príťažlivosti pre široké ľudové masy i reakcia na vyostrejajúce sa krízové javy imperialistického systému, ktoré dnes hlboko postihujú nielen oblasť ekonomiky, ale aj ostatné oblasti kapitalistického spoločenského systému. Zisťujeme ďalej, že na platforme útočného antikomunizmu sa čoraz užšie spájajú predstavitelia buržoáznej ideológie s predstaviteľmi rôznych prúdov súčasného revizionizmu. Ak si uvedomíme tieto tendencie a ak pritom nezabúdame na základnú skutočnosť, že ofenzívny

boj proti buržoáznej ideológii a revizionizmu je nerozlučnou, organickou súčasťou historického zápasu medzinárodného proletariátu proti medzinárodnej buržoázii, potom logicky musíme dospieť k záveru, že jedným z rozhodujúcich predpokladov ofenzívnosti, účinnosti nášho ideologického zápasu s kapitalistickým svetom je, aby naše marxisticko-leninské spoločenské vedy komplexne posudzovali a riešili aktuálne teoretické otázky, ktoré tento zápas nastoľuje. Ide najmä o požiadavku všestranne, komplexne objasňovať historické prednosti reálneho socializmu, konfrontovať jeho prevahu nad kapitalistickým systémom vo všetkých oblastiach spoločenského života a uskutočňovať kritiku buržoáznej a revizionistickej ideológie na báze úzkej súčinnosti všetkých spoločenskovedných disciplín. To okrem iného vyžaduje, aby sa kritika buržoáznej ideológie a revizionizmu opierala o výskumy systematického a historického charakteru. Treba sa preto usilovať o úzku koordináciu výskumnej činnosti vo všetkých týchto troch základných smeroch.

Po štvrté, osobitosti súčasného rozvoja spoločenských vied, v ktorom na jednej strane dochádza k ďalšej diferenciacii, k vyčleňovaniu nových odvetví spoločenskovedného poznania, ale zároveň aj k posilňovaniu vzájomnej spätosti, vzájomného prenikania rozličných odvetví spoločenskovedného poznania, k zjednocovaniu rozličných vedeckých disciplín, k vzniku hraničných odborov a podobne.

Preniknúť do podstaty zložitého systému reeálne pôsobiacich vzájomných súvislostí rozvíjajúceho sa socializmu a svetového revolučného procesu, vystihnúť túto podstatu pokiaľ možno v jej úplnosti nie je už zrejme možné len z pozície jednotlivej spoločenskovednej disciplíny, tým menej jej špeciálneho úseku. Naopak, možno to dosiahnuť len na základe úzkej medziodborovej spolupráce.

Nezdôrazňujeme tieto skutočnosti len z hľadiska ich teoreticko-metodologických dôsledkov pre našu vedeckovýskumnú činnosť. Máme na zreteli aj praktické aspekty uvažovanej problematiky. Veď rozhodnutia týkajúce sa rozvoja našej spoločnosti, i keď sa vzťahujú bezprostredne len k určitej oblasti alebo k určitému problému, majú, pokiaľ ide o ich následky, vždy a v mnohých smeroch vplyv na spoločnosť ako celok. Najmä politické rozhodnutia zasahujú nielen jednotlivú spoločenskú sféru, ale v tej či onej miere aj sféry ostatné; z toho vyplýva, že efektívnosť týchto rozhodnutí je gnozeologicky podmienená interdisciplinárnym poznaním.

V rámci uvedených všeobecných súvislostí rozvoja spoločenskovedného poznania sa rastúca naliehavosť orientácie na komplexné, interdisciplinárne výskumy vynára z hľadiska celého radu konkrétnych vedeckých problémov. Stačí poukázať napríklad na problematiku efektívnosti tak v ekonomike, ako aj vo vede, výchove, v ideologickej práci; na problematiku socialistického spôsobu života; na problematiku tvorby a ochrany životného a pracovného prostredia; na problematiku utvárania socialistického spoločenského vedomia; na problematiku súvisiacu s ďal-

ším rozvojom našej výchovnovzdelávacej sústavy; na problematiku riadenia ekonomiky, sociálnych procesov, vedeckovýskumnej činnosti a pod. Interdisciplinárny charakter má aj rad konkrétnych problémov, ktoré rozvoj našej spoločnosti nastoľuje k riešeniu pre naše vedy o štáte a práve, ale aj pre literárne vedy, umenovedu a jazykovedu.

Z uvedeného vyplývajú pre nás dve bezprostredné úlohy: vziať do úvahy rastúcu potrebu komplexných, interdisciplinárnych výskumov pri koncipovaní ďalších smerov rozvoja spoločenskovedného výskumu a vytvoriť v tomto ohľade širší priestor už aj v pláne na nasledujúcu päťročnicu, a postupne riešiť príslušné predpoklady komplexných, interdisciplinárnych výskumov, najmä ujasňovať s tým spojené metodologické a organizačné problémy.

Posudzovali sme zatiaľ problematiku interdisciplinárnej súčinnosti len vo vzťahu k potrebe komplexného skúmania javov a procesov výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti a svetového revolučného procesu. Chceme však v ďalšom zdôrazniť, že sám rozvoj marxisticko-leninského spoločenskovedného poznania má interdisciplinárnu povahu, čo vyplýva zo základných črt marxisticko-leninskej metodológie.

Ide po prvé o to, že akékoľvek spoločenské javy a procesy nemožno skúmať odtrhnuto od ekonomickej základne, jej konkrétnej štruktúry a vývojových tendencií; poznanie ekonomických vzťahov v danej etape spoločenského vývoja tvorí východisko výskumu všetkých spoločenských javov. Ale aj naopak, riešenie ekonomických problémov a efektívne rozhodnutia v oblasti ekonomiky čím ďalej tým viac vyžadujú, aby boli založené na takých interdisciplinárnych výskumoch, ktoré poskytujú možnosti zohľadňovať sociálne a ľudské faktory, ako napríklad stav a dynamiku vývoja vzdelanostnej úrovne a profesionálnej kvalifikácie pracujúcich, úroveň ich spoločenského vedomia, psychológiu sociálnych skupín a vrstiev a pod. To znamená, že vedeckovýskumná činnosť zviazaná s rozvojom ekonomiky sa v mnohých smeroch preplieťa s historickým, sociologickým, právnym a ďalším výskumom, prinášajúcim poznatky o sociálnych procesoch.

Druhým významným metodologickým aspektom rozvoja spoločenskovedného poznania je, že fakticky ani jedna oblasť spoločenských vied sa v istom rozsahu a v istých súvislostiach nemôže zaobísť bez výsledkov sociologických výskumov. Akýkoľvek výskum v oblasti spoločenských vied nastoľuje skôr-neskôr, v tej či onej miere rad väzieb na sociologický výskum, nastoľuje potrebu zreteľa na vzájomnú súvislosť sociálnych javov a na sociálnu determinovanosť činnosti ľudí.

A napokon, ako je známe, pre všetky marxisticko-leninské spoločenské vedy platí požiadavka historického prístupu ku skúmaniu problémov. Povedané slovami V. I. Lenina, je nevyhnutné študovať akýkoľvek jav z toho hľadiska, „ako daný jav v procese histórie vznikol, cez aké etapy v priebehu histórie prešiel a z hľadiska tohto vývoja analyzovať, čím sa jav stal v súčasnosti“. Dôraz na historickú metódu

nijako, prirodzene, neznamená podcenenie skúmania systémových vzťahov analytickou metódou. Ide v podstate o dva nerozlučne späté aspekty materialistickej dialektickej metódy. Minulosť a súčasnosť nemožno stavať do metafyzického protikladu, zaujímať sa buď len o minulosť alebo len o súčasnosť. Stupeň poznania súčasnosti je podmienený stupňom poznania minulosti a naopak. Z tohto metodologického hľadiska, v tejto rovine je aj hranica medzi spoločenskými vedami, ktorých predmetom je skúmanie histórie, a ostatnými spoločenskými vedami fakticky relatívna.

Je evidentné, že z uvedených aktuálnych, objektívne nevyhnutných tendencií rozvoja nášho spoločenskovedného poznania treba vyvodíť primerané dôsledky pre koncepciu, obsah ideovo-teoretickej, metodologickej a špeciálne odbornej výchovy vedeckých pracovníkov, ako aj pre systém riadenia a organizačné formy vedeckovýskumnej činnosti. To sú totiž nevyhnutné subjektívne predpoklady pre uplatnenie týchto progresívnych tendencií v našej vedeckovýskumnej praxi.